

Ս. Կ Ո Յ Ս Ը

(ՎԵՐԱՓՈԽՄԱՆ ԱՌԻԹՈՒՄ)

Կլինք՝ որուն Վերափոխման չիշատակին է որ կը ամենեք, ամենէն խոսարէ, ինչպէս խորհրդաւոր և ուրբը կլինն է մարդկային պատմութեան, ան՝ որ սակի ստիորը եղաւ նրկնային մանանային, և տաճարը լոյսին, ան՝ որուն շնորհիւ կլինը իրական սրտէքի մը բարձրացաւ, և ունեցաւ իր տեղն ու շերը մարդկային քաղաքակրթութեան մէջ: Կը չեղան՝ այս վերջին պարագան, վասն զի քրիստոնէութենէն առաջ կլինը մարդուն հաւատարմութեանը մը չէր նկատուել, իր ուրոյն ճակատադրին ու գերին ասմանուած, այլ ասարկայ մը վայելքի և հաճոյքի, հակառակ իր բոլոր արժանիքներուն և հանգամանքներուն:

Ոյս էր կնոջ վիճակը հեթանոս աշխարհի մէջ. Աթէնք և Հոռոմ՝ հին քաղաքակրթութեան երկու մեծ ուստաններ, իրենց ամենէն փայլուն շրջանին իսկ բացառութիւններ չէղան:

Հին գերմաններ որոնք ամենէն շատ կը յարգէին իրենց կլները, ինչպէս Կրսէ Տակիտոս, կը ծախէին, կը ծեծէին և կը լքէին դանոնք իրենց բախտին: Չինաստանի մէջ կլները կը նկատուէին հողիէ զուրկ արաւածներ, և չէին կրնար աղօթել մեհեաններու մէջ, ու պարտաւորուած էին պաշտել իրենց ամուսինները: Հնդկի կլները դատապարտուած էին գերեզմանուել ողջ ողջ իրենց մեռած ամուսիններուն հետ:

Իմաստասիրական դրութիւններն ալ կը ձայնակցէին այս անարգ կերպին. Պիւթագոր իր արժէքներու դասաւորման տախտակներու վրայ կլները յոռի իրերու կարգ կը դասէր, իրբու մարդկութեան ստորնագոյն մասը. նոյնպէս պղատոնական հոգեփոխութեան մէջ երբ մարդը մեղանչէր, կը փոխուէր կնոջ, երբ կլնը մեղանչէր, կը փոխուէր անասունի: Իսկ սեմական ժողովուրդներու մէջ կլնը երբեք հաւասար նշկատուած չէ մարդուն:

Այսպէս՝ կլնը հին աշխարհի մէջ, բարոյական, կրօնական, և իմաստասիրական հայեցակէտերով, կը նկատուէր առարկայ մը, միջոց մը, մարդկային ընկերութեան ստորին և չնչին մասնիկը: Այս վիճակը տակաւին

այսօր կ'երկարաձգուի ոչ քրիստոնեայ ժողովուրդներէն ոմանց մէջ, կազմելով կեանքի ամենէն ախուր ողբերգութիւններէն մին, խոցի մը պէս բացուած ընտանեկան, և անոյ՝ մարդկային ընկերութեան բարոյակաւնին վրայ:

Քրիստոնէութիւնը սրբազրեց այս մասածուծը, և բարձրացուց կլնը, ներմուծելով մարդկային քաղաքակրթութեան մէջ ատակ ու կենսունակ ոյժ մը. և չէր կրնար այսպէս չընել, վասնզի քրիստոնէութեան ոգիին և պահանջներուն, և կնոջ ներքին արժէքներուն միջեւ կային երջանիկ հանդիսութիւններ, որոնք զիրար կը լրացնէին, որոնք իրարմով կրնային ըլլալ ինչ որ եղան:

Կլնը օժտուած էր նուիրումի, սիրոյ, հեղութեան, հնազանդութեան և քաղցրութեան շնորհներով, և քրիստոնէութիւնը իր խորքին մէջ սէր, նուիրում, և քաղցրութիւն է, զի Աստուած սէր է, և կլնը հրաշալի անօթը եղաւ սիրոյ կրօնին՝ քրիստոնէութեան:

Ս. Գրքէն մեղի ծանօթ է կնոջ դերը այս մարդին մէջ. Յիսուսի շուրջ առաքելոց դասուն հետ համընթաց կազմուեցաւ առաջին օրէն կանանց խումբը, որոնք մինչ և Գողգոթա բարձրացան, (մինչ մարդերը խուսափեցան), և սիրոյ Մեծ կրօնին սիրոյ սպասը բերին յանուն ապագայ մարդկութեան: Լսեցին կսկիծով խաչեալին վերջին խօսքերը, և յարութեան վաղորդայնին եղան լոյսի աւետաւորներ Պաղեստինի եւ ամբողջ աշխարհի մէջ: Հեթանոսները կը հիանային քրիստոնեայ կլներուն վրայ:

Քրիստոնէական կրօնի մարտիրոսագրութեան մէջ, մեծ է փաղանգը սրբուհիներու, որոնք երկնքի ճամբուն վրայ և լոյսին մէջ այնքան զեղեցկացան, որոնք իրենց անարգ ածուխը նախ կրակի, ապա ագամանդի վերածեցին: Մեր կրօնի սուրբերու մեծ մասը կլներէ կը բաղկանայ, այս պարագան կը բաւէ ճշգիւտ կնոջ դերը և իրեն եղած շնորհին լիառատ հատուցումը քրիստոնէութեան:

Յետոյ բոլոր կրօնները իրենց նպատակ ունեցած են նաև նորոգել մարդկային բարոյականը, անով դիւրացնելու և փութացնելու մարդկային յառաջդիմութիւնը. և քրիստոնէութեան մեծ նպատակներէն մին է ասիկա: Բարոյական վերանորոգումը սակայն կը սկսի օճախէն, և ասիկա իրագործելու համար անհրաժեշտ է որ կլնը ախ-

բապետէ և աւանդապահն ու խնամակալը ըլլալ տունին։ Օճախին սրբութիւնն ու աստուածացումը առաւել կամ նուազ չափով նուիրական եղած է բոլոր կրօններու մէջ։ հեթանոսութեան մէջ անոր քուրմը նահապետն է, քրիստոնէութեան մօտ՝ կինը։

Յետոյ՝ կինը մայր է առաւելապէս. սակայն չի բաւեր մայր ըլլալ, անհրաժեշտ է վայելել մայրական իրաւունքներն ու իշխանութիւնը։ Քրիստոնէութեան մէջ կինը իրեն մայր կը վայելէ յարգանքէ աւելի բան մը, վասնզի կինը եղաւ մայր քրիստոնէութեան հիմնադրին, և բնակարանը Աստուծոյ, և մայրօրէն հսկեց անոր օրբանին, և անով՝ քրիստոնէութեան օրբանին քով։

Կինը իրենէ մայր երկրորդ աստուածն է մարդկութեան, իրմով և իր մէջ մարդկային ցեղը կը մշտնջենաւորուի, իր բազուկներուն վրայ և իր շունչին ներքե կը մեծնայ ապագայ մարդը։ Ամէն ինչ մայրական է կնոջ մէջ, և այդ նպատակին, այդ վախճանին կը միտի։ Մօր դերը անհաւասարելի է սերունդներու դաստիարակութեան մէջ և վճռական, այդ հանգամանքով կինը մեծագոյն գործիչն էր քրիստոնէական բարոյականին, և եղաւ։ Կիններ եղան առաջին հաւատացեալներ, մեծագոյն քրիստոնեայ ուսուցիչներ տուններէն ներս, կիններ եղան մեծագոյն պահապաններ, և պահպանեցին քրիստոնէութեան գանձը, անոնք եղան նաեւ քրիստոնէական կրօնի լաւ հաղորդիչներ, և զայն փոխանցեցին։

Այս բոլոր առաքինութեանց մարմնացում եղաւ Ս. Կոյս, իրեն հաւատացեալ, իրեն մայր, և իրեն դաստիարակ, և տուաւ իր ոգիին զրոյմը Աստուածորդոյն. հետեւեցաւ իր Զաւկի մեծ ճակատագրին, և բամբակեց անոր տառապանքը Մսուրէն մինչև Գողգոթա։

Քրիստոնէական քաղաքակրթութեան մէջ կիններու մուտքը, և անոնց բերած բաժինը Ս. Կոյսին կը պարտինք առաւելապէս։

Վերափոխումը Ս. Կոյսին, պանծացումն է այս բոլորին, վասնզի Ս. Կոյսը մարմնացումն է այս բոլորին։ Վերափոխման տունը մեզի այս աշխարհի և անդեակականի մասին մտածել տալէ առաջ, մեր միտքը կը տանի կնոջ վերափոխման՝ հեթանոս վիճակէն քրիստոնեայ վիճակին։

Քրիստոնէութեան մէջ կինը կը վերափոխուի, նոր դիմ ու գոյն կը ստանայ, նոր դեր և պարտականութիւն կը ստանձնէ, ըլլալով ժրջան տնտեսը երկնքի թագաւորութեան։

Իր այս աշխարհի գերեզմանը բացուելէն, և իր երկինք վերափոխուելէն առաջ, ան իր գերութեան և նուաստութեան գերեզմանէն հանեց կինը իր այժմու վիճակին բերելու համար։ Առաջին վերափոխումը եղած է կնոջ հեթանոսութենէ ի քրիստոնէութիւն, և այս՝ Ս. Կոյսին շնորհիւ։

Խորունկ մեծարանքը հանդէպ Ս. Կոյսին եղած է ընդհանուր, Քրիստոնէական առաջին դարերէն ի վեր։ Զարմանալի է որ անոր մարմնոյն վերափոխման հրաշալի աւանդութիւնը առանց ունէ կասկածի ընդունուի քրիստոնէական եկեղեցիէն, և օծնը կատարուի մեծ շուքով ամէն տարի։

Այդ աւանդութիւնը սիրելի է մեզի աւելի, համար մանաւանդ՝ վասնզի խորունկ ուսուցում մ'ունի իր մէջ։ Ան՝ աստուածացումն է պարկեշտութեան, մաքրութեան, խոնարհութեան, սրբութեան եւ մաքուր կուսութեան։

Առանց Հոգիմէական եկեղեցւոյ չափազանցութեան մէջ ինչպե՞ս, Հայ եկեղեցւոյ սրբազան երգիչներուն համար Ս. Կոյսը ներշնչարան մը եղած է բանաստեղծական գեղեցիկ թռիչքներու։

Մովսէս Քերթոզ, Շնորհալին, Նորեկացին և ուրիշներ, ներշնչուած տողերով ներբողած են առաքինութեան մարմնացում եղող այս կինը, որ փրկիչ մը ծնաւ աշխարհին, գերազանց տիպաբը հանդիսանալով մաքրութեան, սրբութեան, անմեղութեան։

«Մեծացուցէ» շարականները զոհարներդներ են ի պատիւ Աստուածածնի, և ճաղարանը լեցուն է անոր ձօնուած անոյշ տաղերով։ Ու Հայ ժողովուրդը, և հայ կինը մասնաւորապէս պաշտանք մ'ունին Աստուածամօր հանդէպ, եւ ասիկա թերեւս իր առհաւական պատճառները ունի։ Հեթանոս հայութիւնը երկու հազար տարիներ ամուր բռնած էր կուսամայր Անահիտին հաւատքը իրեն «մայր ամենայն զգաստութեանց»։ Կնոջ հանդէպ Հեթանոս հայութեան հոգեկան և ընկերային կեանքի խորքին մէջ սնուցուած այս կարգի բարձր գաղափարական մը՝ ամենազօրաւոր ազդակներէն մին պիտի ըլլար մեր մէջ քրիստո-

նշական կրօնի նուաճումներուն, կնոջ բարձրացման, և Ս. Կոյսէն թերութեամբ որտա՛նուէր յարգանքին: Զարմանալի չէ որ էջմիածնի տաճարը, Հայաստանի ամենամեծ և առաջին եկեղեցին իր չորս մասուններով Լուսաւորչի տեղիքին համեմատյն կառուցուած, կինչուս նուիրուած է: Մեր հնգճեկոս կրօնը մայրապաշտ եղած էր, և եղաւ մեծաւանգ թրիստոնէութենէն վերջ:

Առաջին դարուն մեր մէջ հայ արդէն Աստուածածնայ պաշտմունքը, Բարթոլոմէոս արաքսայի միջոցաւ ներմուծուած է. Կոյսի պատկերին շնորհիւ. յատկանշական է նաեւ պարսկական նախաժողովի նախաձեռնութիւնը Կոյսին: Միեւնոյն շարորդ դարուն միայն թրիստոնէայ եկեղեցին կը նախնայ Ս. Կոյսին տունը, մեր մէջ առաջին գործին տն յարգանքի տալիս է: Իրական սենին թերութեամբ այս յարգանքը հայ աղին ձայնն է որ մեր պատմութեան առաջին օրէն մինչև վերջ իրեն քաղցրութեան և դիմաւորութեան գերազանց գանգակ լսելի եղած է մեզմէ մեզի:

Թրիստոնէայ ժողովուրդներէն ոչ մէկուն պատմութեան մէջ կինը ունեցած է այն կարեւոր դերը, զոր ան ունի մեր մէջ: Գ. դարուն թրիստոնէական կրօնի մեր մէջ պնտակոնացման նախօրեակին, Լուսաւորչի և Տրդատի գործակից են երկու կիներ, Անիէն Տէկին, և Խոսրովապուխտը, որոնք մասնակից են նաեւ աշխարհաժողովին: Իշխաններէ առաջ կիներու հանգէպ ցոյց տրուած այս լայնամտութիւնն ու յարգանքը՝ մեր ժողովուրդի հոգեկան դարաւոր ապրումէն կուգայ:

Հայ կինը և հայ մայրը թրիստոնէական կրօնի լոյսին մէջ աւելի զեղեցկացան, և սրբութեան ու առաքինութեան շնորհներով պսակեցին իրենց անձն ու գործը՝ իբրեւ նահատակ, իբրեւ մայր, և մանաւանդ իբրեւ աւանդապահ: Հայր ուշագրաւ ինքզինքը պաշտպանելու գործին մէջ, Հայ կինն ու մայրը հերոսութիւններ եղան գոյութեան այս պայքարին:

Վարդանանց կրօնական և ազգային դոյամարտին յաջորդող ոգեկան ու բարոյական լքումի և կոպտո նիւթապաշտութեան օրերուն, երբ ամէն ինչ կրնար ծախուիլ կտոր մը փառքի և հաճոյքի, մեր նորաբոյս մտքի և հոգիի նշխարհներու գերա-

զոյն աւանդապահները եղան կիներ, և արժանացան եղիշէի ներբողին: Իսկ իբրեւ մայր, դարձեալ իրեն նմանը չունի հայ կինը: Մեր մեծագոյն փառքերուն՝ Ներսէսներու, Վարդաններու, Վահաններու և Աշոտներու վրայ մեր հիացումներու և գրուածքներու պարագային, քիչ անգամ կ'անդրադառնանք այդ արժէքները մեզի ընծայող հայ մայրերուն: Պէտք չկայ ըսելու թէ մեծ եղած է իր մասնակցութիւնը ընտանեկան, ընկերային, բարեգործական և նոյնիսկ քաղաքական բոլոր առարկէջներում: Մեր պատմութեան և մեր արժէքներու հաշուեկշիռին մէջ արդար և լրիւ ցուցուած չէ տակաւին հայ կնոջ դերը, և դժուար անոր զեղեցիկ պատկերը: Ատիկա կարելի է միայն երբ օր մը գրուի հայ հօգիի քաղաքակրթութեան պատմութիւնը: Սակայն այն չի կրնար գրուիլ ոչ միայն մեր այլ բովանդակ աշխարհի մէջ, որքան ատեն ի պատուի չեն հոգեկան այն յատկութիւնները որոնք կնոջն եղան, հեղութիւն, հնազանդութիւն, զոհողութիւն, սէր և սրբութիւն, և որոնք այնքան մեծ տեղ ունին Աւետարանին մէջ: Բիսուսէն առաջ յարգուած առաքինութիւնները մասնաւորաբար այրական էին, քաջութիւն, իմաստութիւն, ճշմարտութիւն և ոյժ, կարողութիւններ որոնք հակամէտ են իրենց ծայրայեղութեան մէջ խախտել մարդկային հոգիի և քաղաքակրթութեան կշիռը: Աւետարանը յեղաշրջեց զանոնք, և անոնցմէ վեր դրաւ արժէքներ՝ որոնք առաւել քան կանացի են, շեշտուած այրերէն աւելի կիներու մէջ:

Տխուր բան է նշմարել մեր օրերուն խախտիլը կնոջ յատուկ առաքինութեանց տախտակին. այսօրուան կինը այրական ըլլալու իր սխալ ձգտումին մէջ կը վնասէ ինքզինքին ու ընկերութեան: Յուսադրիչ է սակայն կարգ մը բարոյագէտներու և բարեկարգիչներու ճիշդ, կինը իր նախկին վիճակին վերադարձնելու, և ատով բուժելու կնոջ այս շեղումէն յառաջ եկած հոգեկան և ընկերային փոփոխութիւնը:

Ս. Կոյսին տունը մեր միտքը պէտք է տանի կնոջ առաքինութիւններուն և դերին, որոնց աննման տիպարը եղաւ Ս. Կոյսը, և կենդանի տաճարը Աստուծոյ փառքին:

ԵՂԻՇԷ՛ ՎԱՐԴԱՆԱՆՑ